

Mapa cartogràfic del termenal del castell de Marro de Montserrat als segles IX-X

Jaume de la Vega Vinuesa

Llicenciat en Geografia
delavegajaume7@gmail.com

Alfons Garcia i Burgas

Llicenciat en Història i Arqueologia
alfonsalfaomega@gmail.com

Resum

L'article pretén demostrar que és possible realitzar un mapa dels terrenals que ocupava el castell de Marro que va existir al vessant nord de Montserrat. Analitza les fonts documentals que diversos investigadors han estudiat on es precisen els diversos accidents geogràfics que conformaven el seu termenal als segles IX-X. Fruit d'un treball de camp rigorós del territori ocupat pel castell, aquest article presenta el mapa cartogràfic amb corbes de nivell, resultat de la investigació geogràfica i documental de la part nord de Montserrat respecte al relleu del termenal del desaparegut castell de Marro. Castell que va existir en aquest indret als segles IX-X de l'edat medieval. El mapa identifica en la toponímia actual els topònims antics del termenal. L'article presenta l'estat de la qüestió respecte a l'existència d'aquest castell i la seva possible ubicació. Inclou resum geogràfic de la formació de Montserrat i un estudi documental historiogràfic de la zona estudiada. El treball de camp ha permès la confecció del mapa presentat amb corbes de nivell amb les tècniques d'Instamap de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Es una nova aportació a l'estudi de la zona investigada que obre portes a futures investigacions geogràfiques i històriques respecte al present i passat d'aquest indret en relleu de la zona nord de la muntanya de Montserrat.

Paraules clau: Història de Marro, toponímia antiga, cartografia, mapa termenal del segle IX-X.

Resumen: *Mapa cartográfico termenal del castillo de Marro de Montserrat en los siglos IX-X*

El artículo pretende demostrar que es posible realizar un mapa de los terrenos que ocupaba el castillo de Marro que existió en la vertiente norte de Montserrat. Analiza las fuentes documentales que diversos investigadores han estudiado donde se precisan los diversos accidentes geográficos que conformaban su termenal en los siglos IX-X. Fruto

de un trabajo de campo riguroso del territorio ocupado por el castillo citado en dichas fuentes, este artículo presenta el mapa cartográfico con curvas de nivel, resultado de la investigación geográfica y documental de la parte norte de Montserrat respecto al relieve del termenal del desaparecido castillo de Marro. Castillo que existió en este lugar en los siglos IX-X en la edad medieval. El mapa identifica en la toponimia actual los topónimos antiguos de la extensión perimetral. Este artículo presenta el estado de la cuestión en cuanto a la existencia de dicho castillo y su posible ubicación en Montserrat. Incluye el resumen de la formación geográfica de Montserrat y la historiografía documental de la zona estudiada. El trabajo de campo ha permitido la confección del mapa presentado con curvas de nivel mediante las técnicas de Instamap del Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Es una nueva aportación al estudio de la zona investigada que abre puertas a nuevas investigaciones geográficas e históricas respecto al presente y pasado del lugar en el relieve de la zona norte de la montaña de Montserrat.

Palabras clave: Historia de Marro, toponimia antigua, cartografía, mapa termenal del siglo IX-X.

Abstract: *Cartographic map of the boundaries of the Marro castle in the Montserrat mountain in the 9th and 10th century*

The article proves it is possible to draw a map of the boundaries of the Marro castle located on the northern face of the Montserrat mountain range. It analyses historical sources from several researchers who studied the landforms that were part of the castle's boundaries in the 9th and 10th centuries. This article presents a cartographic map with contour lines thanks to rigorous fieldwork and geographic and documentary research of the area occupied by the former Marro castle. The map identifies in the current toponymy the old toponymy of the boundaries of the castle. The article introduces a literature review of the existence and possible location of the castle. It includes a geographic summary of the formation of Montserrat and a study of historical sources of the area. Fieldwork has been crucial to draw the map with contour lines, using the Instamap tools of the Cartographic and Geological Institute of Catalonia. It is a new contribution to the study of this area that opens the doors to further geographic and historical research regarding the past and present of this area in the northern part of Montserrat.

Keywords: Marro history, ancient toponymy, cartography, 9th-10th century boundary map.

* * *

1. Introducció

L'objectiu d'aquesta investigació geofraficohistòrica és confegir un mapa toponímic del vessant nord de la muntanya de Montserrat, amb els topònims que tenia a l'alta edat medieval. Actualment no existeix cap mapa que inclogui la toponímia antiga d'aquest indret, que per contra s'ha conservat en els

documents dels segles IX i X. L'estudi toponímic que uns altres investigadors han fet de l'època medieval fins ara no es focalitza en l'àrea d'aquesta recerca, però constitueix el marc d'inici d'aquest estudi amb la consulta de les publicacions d'especialistes com Joan Coromines, Antoni Pladevall i Jordi Bolòs entre uns altres.

També l'estudi vol resoldre el paradigma de l'existència de l'antic castell de Marro. Aquesta edificació estava situada al nord d'aquest massís al segle X, si bé alguns historiadors han negat que existís. La documentació antiga situa amb molta precisió el lloc on es trobava el castell. Se'n pot seguir el rastre amb les transcripcions dels documents antics, de topònims perduts fins als noms actuals que els han suplantat. La identificació toponímica d'aquests elements sobre el terreny en el relleu de la contrada i les possibles ubicacions de l'antic i desaparegut castell de Marro centren aquest estudi. El mapa cartogràfic d'aquest sector de la muntanya identifica els possibles llocs on podia haver estat el castell de Marro de Montserrat, així com els topònims documentats als segles IX i X. Juntament amb els mapes que trobem al principi de l'estudi, a la part final hem situat un mapa que ens parla de les ubicacions probables del castell de Marro. Aquest mapa és el resultat de la recerca de la seva situació feta a partir dels textos i mapes antics que parlen de l'indret investigat i visitant, alhora, *in situ* el territori. Els resultats de la investigació es col·locaren sobre un mapa actual amb corbes de nivell que mostra els llocs on podia haver estat aquest castell, amb un alt grau de fiabilitat. El mapa s'ha treballat, doncs, seguint les variables de distància i d'alçada comparada amb construccions com Santa Cecília o alguns altres elements geogràfics existents a la zona.

Tot aquest treball ha permès seguir investigant el territori que controlava el castell i els canvis que s'hi van anar produint. El mapa ha estat elaborat totalment amb tècnica Instamaps sobre mapa de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC). Cal afegir el mapa confegit a les altres aportacions geogràfiques i històriques anteriors d'altres especialistes en el context d'aquest indret de la muntanya de Montserrat.

El marc conceptual d'aquest article vol posar de relleu la importància del patrimoni heretat en el desenvolupament d'aquest territori respecte a la interacció humana en el medi natural. Els termenats dels castells assenten les poblacions que van desenvolupar les activitats econòmiques en fer ús dels recursos naturals del paisatge. Constitueixen l'herència de l'actualitat territorial de les nostres comarques. Així doncs, identificar el que els primers pobladors d'un territori troben en el seu medi ens ajuda a comprendre per què i com es consolida la riquesa del paisatge. Elements culturals com els castells, els monestirs, els masos, camins i vies de comunicació incideixen en el desenvolupament posterior dels territoris repoblats.

Pel que fa a l'estructura de l'article, en primer lloc s'identifiquen els elements geogràfics que van trobar els primers pobladors de l'edat medieval en la zona investigada del nord de Montserrat. Tot seguit, s'ofereix una visió global del

territori termenat del castell de Marro, on s'inicià el repoblament d'aquest sector de la muntanya en aquesta època. D'aquesta manera, ens ha permès confegir el mapa toponímic que presentem del castell de Marro al segle x. Finalment, l'estudi crític historiogràfic fa palesa la rellevància dels elements del paisatge que trobaren els repobladors.

Els aspectes metodològics de la investigació s'expliquen en cada apartat de l'article i estan constituïts per la cartografia en l'elaboració del mapa confegit, el treball de camp i l'estudi crític de les fonts documentals emprades.

2. L'espai geogràfic que va ocupar dins del massís de Montserrat

El massís de Montserrat es troba a la Catalunya Central, lleugerament decantat cap a l'est, entre les comarques del Bages, l'Anoia i el Baix Llobregat. Seguint el sistema UTM és dins el rectangle 31T, repartit entre els quadrats DG i CG. Té poc més de 35 quilòmetres quadrats de superfície, als quals cal sumar uns altres 42 de zona protegida que hi ha al seu voltant (fig. 1). Malgrat ésser un massís, té una disposició dominant NW-SE, que segueix els cims més alts del conjunt. Aquesta línia carenera o *Penas del Monte Serrato*, com apareix en els textos medievals, comença a Can Massana i va fins al punt més alt, Sant Jeroni, anomenada llavors *Rocham Corbera* o *Corberó* (1236 m), on es bifurca en dues línies de cims: una que continua la línia amb la mateixa direcció i l'altra que va cap al sud, a Sant Joan. Montserrat és un territori amb forts penya-segats de conglomerats que s'alternen formant graons a mida que pugem amb les lutites, formades per materials força fins (Nuet i Panareda, 1991), però aptes per a la vegetació, tot i la forta inclinació que tenen. En els espais menys inclinats trobem zones planeres a diferents alçades, aptes per realitzar activitats del sector primari i que havien deixat constància ja al Neolític. Per tant, podem dir que en el moment a què fa referència aquest estudi, moment de canvi, al segle IX, hi havia territori per distribuir.

Tant els conglomerats com les lutites de Montserrat es varen dipositar en un període que va dels 48 milions d'anys fins als 33,9 en època eocènica per uns rius que baixaven dels Catalànids, la serralada mare de les serralades catalanes actuals, fins al mar que ocupava la Depressió Central (Maestro i Poch, 2011). Aquests dipòsits tenen el seu origen en els sediments que portaven l'aigua dels rius en el seu trànsit (Martínez, 2017), però també en el delta que formaren en la zona més propera a la conca central on desembocaven i que era del tipus *Fan Delta* o ventall al·luvial (Margalef, 2019). A partir d'aquí fins als nostres dies, el plegament alpí i l'erosió diferencial entre les roques toves i les dures ha permès que aquestes resistissin molt més, i han deixat el paisatge tal com s'ha vist en tot el període històric fins als nostres dies. En aquesta zona al segle IX a mida que els musulmans es retiraven, els cristians recuperaven les terres que havien perdut durant el segle VIII i les anaven ocupant segons que tornaven a quedar lliures.

Figura 1. L'espai geogràfic de Montserrat dintre de Catalunya

Font: Marcat pels autors sobre mapa de l'ICGC.

Així, el massís de Montserrat va veure dintre seu com es construïen diferents castells que varen intervenir en la distribució de les terres entre els pagesos, els quals a poc a poc anirien poblant les diferents planes i entorns del conjunt muntanyenc. Aquests castells van mantenir el domini de la zona en aquells moments centrals de l'alta edat medieval fins que els monestirs, primer el de Santa Cecília al segle X, i més tard el de Montserrat al segle XI, varen assumir el poder de la zona fins despullar de poder els castells. Estem, per tant, en un moment cabdal de la història de la zona, ja que la població aquí establerta va marcar una distribució del territori que serà vigent en els segles següents i que avui en dia encara és visible en les zones més rurals, malgrat els canvis introduïts els darrers segles (Quintana, 2009).

Els castells repobladors i organitzadors del territori foren el castell de Marro i el de Castellbell, pertanyents al comtat d'Ausona i situats al nord i al nord-est de Montserrat, aquest segon situat a tocar del Llobregat. El castell de la Guàrdia, pertanyent al comtat i vescomtat de Barcelona, se situava més al nord-oest. Al

cantó sud de la muntanya podria haver-se situat el castell d'Othger, d'existència no prou aclarida, i més modernament, ja al segle XII, el de Collbató, també pertanyent al comtat i vescomtat de Barcelona, segons Altès (1990, p. 56), que parla de dos comtats com a propietaris.

3. El castell de Marro i el seu domini

De tots els castells, el de Marro va influir directament a tota la zona de Monistrol i, per tant, aquesta investigació se centra sobretot en aquest. Estava situat, doncs, a la part nord de la muntanya de Montserrat en un espai que pertany i mira a la comarca del Bages.

En el període analitzat, la terra sembla que tenia aigua suficient per a les activitats agràries. Montserrat, amb una roca sedimentària força carbonatada i compactada, emmagatzemava (i emmagatzema) una gran quantitat d'aigua, sobretot si es té en compte que el clima en aquella època i dintre d'aquesta zona era més càlid i humit que l'actual, seria de tipus mediterrani humit, amb un règim de pluges més constant sense les sequeres ni els moments d'intensa pluja que tenim avui. A més, aquesta major regularitat era palesa a tota la muntanya amb poques diferències segons l'alçada. Mariano Barriendos, professor de la Universitat de Barcelona, basant-se en els estudis sobre climes anteriors als actuals, ho explica amb força detalls a les seves classes. Amb tot, hi havia terrenys no gens fàcils per al conreu com passava amb les anomenades *quin-tanetes* o terres força ermes que envoltaven el castell de Marro i Santa Cecília.

Per centrar l'espai que ocupava el castell de Marro i tornant al sistema de coordenades UTM i al quadrat 31T, el trobem en una part del seu quadrant interior DG. En total els dominis del castell de Marro, situats al quadrant nord i est de la muntanya, tenien una extensió de 16 quilòmetres quadrats, aproximadament. Avui, aquests dominis ocuparien una tercera part del Parc de la Muntanya de Montserrat i una part de la zona de protecció.

L'alçada per la verticalitat de la muntanya és, també, un altre aspecte a considerar. El castell es trobava a una alçada de 620 metres sobre el nivell del mar, en una posició de mitja muntanya, si la comparem amb tota l'altitud de 1.235 m que té el cim de Sant Jeroni, situat en la seva àrea d'influència. La cota més baixa d'aquest domini és el Llobregat (100 metres), on desemboca el torrent de Santa Maria, avui, on se situa el pont de l'aeri de Montserrat.

Com s'ha explicat en el punt anterior, Montserrat té planes a diferents alçades fins i tot a les parts més elevades, però és al nord i per sota dels 600 metres on es concentren les més importants i les que han mantingut l'activitat agrària fins els nostres dies. La posició del castell de Marro permetia un millor control d'aquests espais agraris, que també exerciren els dos castells veïns, el de Castellbell amb dominis al nord i l'est, i el de la Guàrdia, també al nord, però més cap a l'oest. En la vida del nostre castell fou important l'ermita de Santa

Figura 2. Dominis del castell de Marro, una tercera part del parc natural de Montserrat

Font: Marcat pels autors sobre un mapa actual de l'ICGC

Cecília, situada a uns 600 metres de distància. A partir de la segona meitat del segle x es va convertir en el monestir de Santa Cecília. La seva ubicació ha estat clau per cercar la localització del castell i ha permès realitzar les recerques que s'exposen més endavant en aquest treball.

4. El mapa

Comparat amb el moment actual, el mapa dels límits del castell de Marro als segles IX i X, tindria (fig. 3):

- A l'oest, els dominis del castell de la Guàrdia. Començant per Sant Jeroni o *Rocham Corberó*, situat al sud del castell de Marro, el límit el marca el coll del Migdia entre Sant Jeroni, les Talaies i l'Eco Superior que conformarien el nom històric de la Serra del Dolador. A partir d'aquí el torrent d'*El Fachil*, avui torrent de la Font de la Llum en el curs més alt. Més avall canvia de nom, seguint el costum de les masies de posar el seu nom als corrents d'aigua que passaven per les seves propietats. Primer s'ajunta al torrent de Can Martorell i després serà el torrent del Carner, on faria de límit fins a la Plana de Midians (avui Pla de Masroig). Desemboca a la riera de Marganell, fora dels que van ser els dominis del castell de Marro.

- Al nord, que limita majoritàriament amb el termenal de Castellbell, tenim aquest text que s’ha estudiat a la part històrica: “baixa pel torrent de *Fachil* i es dirigeix pel mateix torrent fins ajuntar-se sota *planam de Midians; et ibi affrontata parte circi*, el nord; i puja per qualsevol dels torrents i travessa el *Collo de Oliva* fins que baixa al torrent de *Rivosicco* i aboca al mig del *fluminis Lubricati*”.¹ Per tant, els límits seguirien pel Pla de Masroig que marca el torrent de Cal Cileta i que ens porta al Coll de l’Oliva a l’actual carretera de Sant Cristòfol a la Calsina. I des d’aquí, per la conca del torrent de l’Alba, baixarien al *Rivo Sicco* (el Tortuguer) que segueix cap l’est, completant el límit nord dels dominis del castell en arribar al riu *Lubricatus* (el Llobregat), a sota de l’actual pont del tren entre el baixador de Castellbell i l’estació de Monistrol i molt a prop de la connexió entre la C-58 i la C-55, que connecten Terrassa i Martorell amb Manresa.
- A l’est, el *Lubricatus*, el riu Llobregat, que fa meandres en el seu recorregut per Monistrol, va en sentit contrari d’aquell que tenien els rius que formaren Montserrat fa 33 milions d’anys. Marca el límit amb dominis que s’exercien des de Barcelona.
- Pel sud, la *Vall Mala* (Vall de Santa Maria), igual que el *Lubricatus*, també separava aquests dominis dels que s’exercien des de Barcelona. Aquesta vall seguia fins a les ermites de *Santa Maria*, a partir del segle XI monestir de Montserrat, i de *Sant Iscle*, avui dintre la zona monacal. Seguint més amunt, el límit puja a la part més alta de Montserrat, on troba la línia carenada a la *Roca Corberó* (Sant Jeroni), i la Serra del *Dolador* que és al límit occidental, ja descrit.

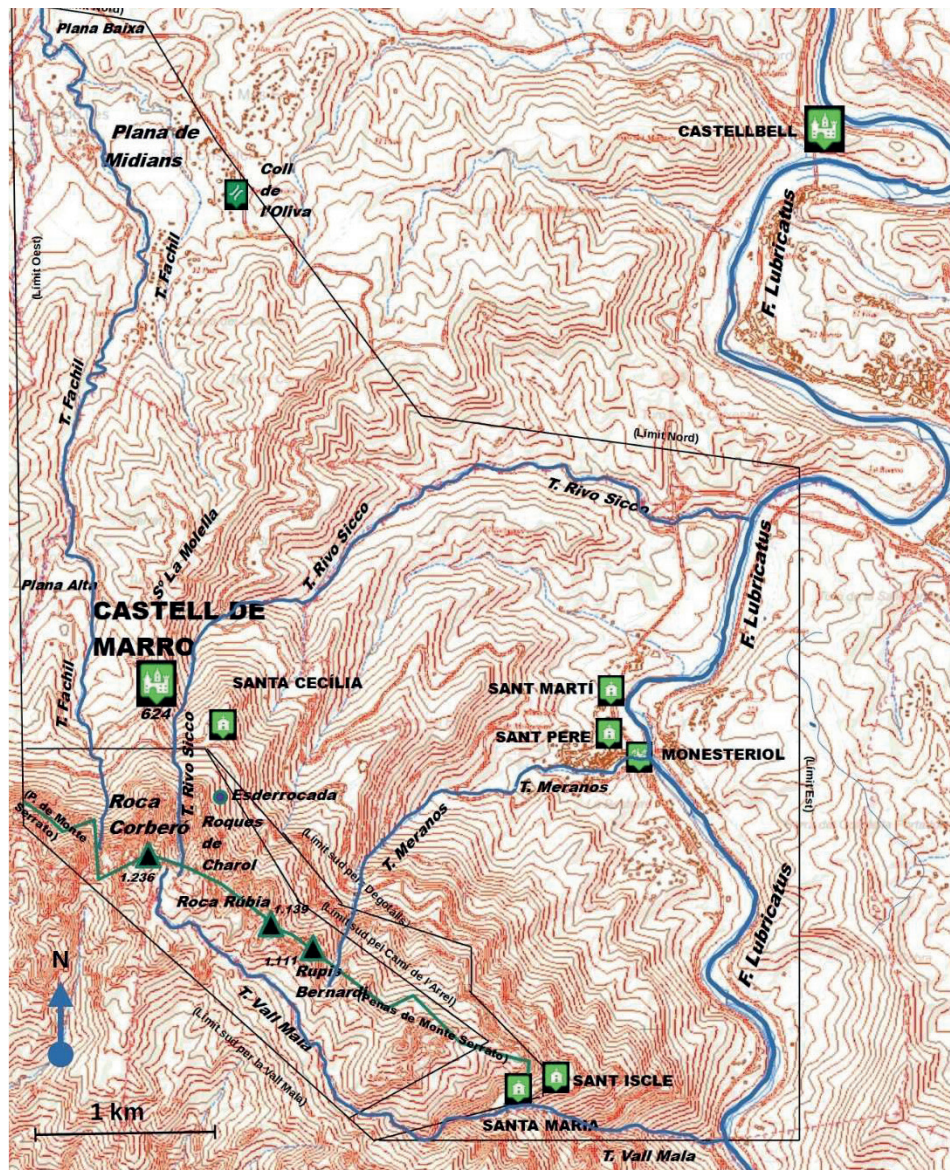
En els anys que va estar actiu el castell, els límits van canviar i sembla que la mostra més clara d’aquests canvis la trobem en aquest límit sud, on en un dels documents² de venda d’una part dels territoris del castell testimonia que al sud els límits passaven per la *Roca Bernarda* (Cavall Bernat), la *Roca Rúbia*, les *Roques de Charol* i de l’*Esderrocada*. Aquesta recerca ha trobat que la *Roca Rúbia* probablement era la Paret dels Diables amb el seu cim superior el Serrat de les Onze; les *Roques de Charol* serien les Roques d’en Carles i l’*Esderrocada* faria referència a una roca de grans dimensions caiguda segurament en un paleodespreniment i situada a prop de les Roques d’En Carles, pocs metres amunt de Santa Cecília, al costat de l’actual Camí de l’Arrel. Aquest, que passa per sota d’aquestes roques i prové de la Vall Mala, a l’altre costat de la carena, i del Pla de la Trinitat, seria avui una aproximació d’aquest altre límit al sud del castell.

El camí dels Degotalls, que baixa a la carretera actual i continua cap a Can Massana, podria ésser un camí usual fa mil anys. Aquest camí ve de les ermites de Santa Maria i Sant Iscle a la zona del monestir actual i passa (i passava) a un nivell més baix i més planer que el Camí de l’Arrel. És probable

1. Vegeu a la part històrica l’apartat textual documents 1, 2 i 3.

2. Vegeu part històrica. Document – 4 de l’any 942

Figura 3. Límits del castell de Marro del segle IX amb els topònims dels textos documentats

Font: Confegit pels autors pel present article sobre mapa del *Centro Nacional de Información Geográfica (ING)*

que també fos límit en algun moment de l'època medieval. De tota manera, les construccions fetes a aquesta part de la muntanya a partir del segle XI, quan es constituí el monestir, fan difícil trobar el punt de partida exacte on comença aquest camí.

En resum, el territori controlat pel castell conté en essència pràcticament tots els elements geogràfics que té la muntanya de Montserrat, especialment en el

seu vessant nord, on podríem diferenciar dues zones: la situada més al nord, la part més baixa amb les planes que des del punt de vista agrari són les més interessants, especialment en el conreu de gra i les oliveres; i la situada al sud del castell, fins a la carena més vertical i abrupta amb petites planes com les *quintanetes*, a tocar d'on era el castell, avui sense conreus i ja dintre la vegetació de la zona, però que consta que foren conreades a base de vinyes. El vessant sud de la carena que baixa fins a la Vall Mala té petites planes, sense oblidar la plana del monestir de Montserrat, engrandida al segle XI per encabir-hi les seves dependències. Sobre aquestes petites planes era, també, possible el conreu de vinya, més si considerem el clima del moment com ja hem explicat més amunt.

El mapa presentat tot seguit (fig. 3), representa el resum de la investigació feta en aquest article.

5. Estudi històric del castell de Marro

5.1. Anàlisi de la documentació

En primer lloc, els documents investigats són, o bé donacions que es fan als monestirs o compravendes d'alous o parts d'aquests. També hi ha un precepte reial, que és el document de la confirmació dels bens o possessions del monestir de Santa Cecília al segle X. Les autoritats comtals en aquesta època gestionen aquestes terres com a seves pel fet de pertànyer als seus comtats (Salrach, 2013). S'ha analitzat el contingut de cada donació, venda o precepte respecte als topònims indicats en cada document amb les indicacions i les orientacions geogràfiques que recull cada document. És per aquest motiu que s'ha treballat l'anàlisi filològica dels mots de tots els topònims investigats. Això ha estat molt útil per establir les hipòtesis més probables de localització en el cas dels topònims ja perduts, i que només es troben en els documents estudiats. Vegem el que diuen els documents antics: Un primer document (document 1), datat al 888 (Marca, 1688, cap. XLVI, col. 818-819), fa esment de la donació que feu el comte Guifré el Pilós d'aquesta part de la muntanya al monestir de Ripoll. Aquest comte havia fet la repoblació de la contrada, en establir la línia de frontera o Marca (Bolòs, 2000, p. 164) amb els musulmans al riu Llobregat enllà. En aquesta marca es troben els castells termenats com el castell de Marro, que fixen la població a la terra conquerida (Salrach, 2004, p. 57). La donació del comte Guifré és el primer document que aporta topònims d'aquesta part de la muntanya. Aquest document ens situa en un context històric de conquesta i possessió de la muntanya de Montserrat al segle IX (d'Abadal, 1969, p. 319). La donació de Guifré inclou les esglésies-ermites que hi havia a la muntanya. En aquesta primera donació s'indica que les esglésies ja es trobaven en aquesta part de la muntanya, i el que fa el comte és donar-les amb el seu alou al monestir de Ripoll. Cal considerar que s'ha d'entendre per esglésies en aquest document

les petites ermites que ja existien en aquest indret. El document ens indica les afrontacions o límits d'aquest alou (Bolòs, 2000, p. 25). Tenim, doncs, una dada orogràfica en citar la *Serra de la Molella*. És un topònim vigent avui dia totalment identificat en la seva ubicació geogràfica i en la cartografia actual. El document també proporciona unes altres dades de caràcter hidrogràfic, indicant els molts torrents o fonts naturals que sempre hi ha hagut a la muntanya de Montserrat, molt rica en aquest recurs hídric. També el document cita tres rius importants als segles IX-X en aquesta part de Montserrat. Un és el Llobregat, avui el gran riu de la comarca del Bages. El segon és el *Mexanos*, o *Meranos*, del qual hem fet una hipòtesi d'identificació i localització. El tercer és el famós riu Sec, que és contínuament citat en molts documents posteriors. Aquest últim, igual que el segon, no és un riu segons el concepte actual, sinó un torrent. Malgrat els molts canvis de nom que el torrent de Riu Sec ha tingut al llarg del temps, s'ha pogut identificar i precisar la seva ubicació en la toponímia actual. Els torrents i rius constitueixen un recurs hídrics important en l'economia d'aquest període històric de Catalunya i sovint s'erigeixen com a fites naturals en els termenals del territori. Així doncs, els torrents que els seus habitants identifiquen es prenen com a referents en l'espai del lloc on viuen.

Hi ha una altra dada orogràfica, que també dona el document i podria passar desapercebuda en la seva anàlisi, i que és de caràcter humanístic. És referida a la modificació del paisatge per la intervenció humana en habitar el territori. Aquesta dada és el camí de la muntanya, que sempre surt en molts documents i que testimonia l'existència remota d'aquest camí a la part alta de Montserrat. Actualment s'identifica amb el camí que va de Santa Maria de Montserrat a Can Maçana. El camí manifesta un límit estable que es posa en les descripcions territorials de molts documents de Montserrat.

En aquest document les afrontacions no es marquen pels referents cardinals. Tan sols es delimita un costat de la muntanya amb el referent orogràfic de la *serra de la Molella*, i un altre costat pel camí de Montserrat i el riu Sec. Alhora, al document, publicat per Marca (1688, ap. 46), manca una part de la descripció dels límits, la qual trobem en una altra còpia del segle XII (Udina, 1951, p. 109). Aquesta és la part que parla de la *vall Mala* també com a límit. Així doncs, completat amb aquesta mancança, el document recobra la seva coherència descriptiva. Aquestes afrontacions coincideixen amb els termenals del castell de Marro, citades en els documents posteriors estudiats. El document testimonia l'indret investigat com a ben conegut en aquest període històric primerenc de l'alta edat medieval.

La següent donació (document 2) és també per al monestir de Ripoll, però feta pel fill de Guifré, el comte Sunyer. La investigació històrica el data al 933.³ En aquest document les afrontacions del territori donat es fan amb els referents dels punts cardinals: orient per l'est; migdia pel sud; occident per l'oest i cerç

3. Vegeu Altés; Galobart (1990: Apèndix 1, p. 65)

pel nord. Recordem que en aquesta època els referents cardinals es prenen per l'orientació solar. Orogràficament, el document cita un nom actualment desconegut *Nomeytamos*, però el situa a l'orient amb algun referent geogràfic més. Alhora, afirma que l'afrontació camina per la serra sobre el coll i per la *penya Rubia* i, després, pel torrent fins al Llobregat. Sabem pels altres documents estudiats que el torrent d'aquesta penya és l'actual torrent de Guilleumes que passa per la població de Monistrol.

Al sud o migdia, el document situa com a límit el *torrent de la Valmala*, conegut i localitzat als mapes actuals amb el nom de torrent de Santa Maria. Segueix dient que va des del cim de la muntanya fins al riu Llobregat. L'afrontació occidental la identifica orogràficament amb les penyes o cims de Montserrat, que marquen la silueta retallada d'aquesta muntanya. I també precisa la seva extensió que ve de *Sant Iscle*. Recordem que aquesta és l'església o ermita que ja existia abans de la repoblació del comte Guifré, juntament a la resta d'ermites citades. L'extensió d'aquest límit superior de la muntanya arriba a l'altra banda del massís, fins al riu Sec, que és el nom del torrent que s'ha identificat com l'actual torrent del Tortuguier. El document indica que el torrent ve del castell de Marro. L'afrontació nord o cerç ens posa per límit el mateix riu Sec fins al Llobregat.

L'arxiver Argaiz, cronista de l'ordre de Sant Benet, en presentar aquest mateix document, hi aporta una dada més respecte al castell de Marro (p. 42-43). Aquesta és la mesura de 400 passos de l'època respecte a *l'església de Santa Cecília de Montserrat*. No sabem d'on treu Argaiz aquesta dada,⁴ però la dona com si fos coneguda en la seva època l'existència del castell de Marro. Ell escriu a finals del segle XVII i cita un altre document (Doc. 4), de venda de l'alou de Santa Cecília de l'any 942, que situa les seves afrontacions per sobre de *Monasteriol*. Argaiz diu: "avui Monistrol".

També hi afirma que el límit passa per la línia de la roca anomenada *Charol*, que llegeix al document. A més, aquest autor informa que el nom de la roca vol dir Carles. D'aquesta manera l'identifica amb Carlemany, el rei de l'imperi Carolingi, al qual pertanyien llavors els comtats catalans. Aquesta última dada dels 400 passos es pot donar per certa, atès que concorda amb la zona identificada en aquesta investigació. Una altra versió d'aquest document de donació a Ripoll és el que consta al Monumenta III de Pasqual.⁵ Aquest també presenta els mateixos topònims que mostren els documents tractats, però s'ha de precisar que en la transcripció del document que dona Pasqual hi manca el referent cardinal del sud o migdia.

La versió del document que l'arxiver de Montserrat Benet Ribas ens proporciona en la seva *Història de Montserrat* seria una còpia del document original, ja que hi són citades les mateixes afrontacions de les versions anteriors d'aquest

4. Segons RIBAS, aquest autor fa plagi dels papers del P. Solsona d'on, possiblement, en treu aquestes dades, vegeu Altés; Galobart (1990, p. 23 nota 110).

5. BC. Ms. 729, Pascual, SACM, cap. 5 leg. 6, fl.1 i 3.

mateix document. Totes les versions estudiades són les que del mateix document esmenten els diferents investigadors, els quals consideren que va existir el document original procedent del Cartoral de Montserrat.

Cal parlar dels documents de venda del castell, o parts del mateix indret estudiat, que precisen la situació del castell de Marro. La primera escriptura de venda per ordre cronològic (document 3) és la venda de Radulf, als esposos Arnulf i Druda (Marca, 1688, ap. 46; Altés, 1994, p. 223). Sobre la data del document, ha variat molt segons els historiadors que l'han estudiat.⁶ Aquest estudi es decanta pel parer de l'historiador R. d'Abadal, el qual situa la data al 900 o 901, ja en el segle x. Abans d'enumerar les afrontacions del predi venut, aquest document indica que el castell de Marro és al comtat de *Minorise*. Aquest és el nom llatí de Manresa. El document afirma que el castell és situat a la falda de Montserrat, segueix precisant les afrontacions que són les mateixes que el document de l'última donació i conclou dient que el termenal inclou el lloc on és edificada l'església de Santa Cecília. Aquesta indicació ens situa la ubicació del castell en la zona geogràfica propera d'aquest monestir.

El document també descriu les afrontacions del predi del castell donat i fa ús dels punts cardinals per ubicar els límits de la donació. A orient situa el Llobregat, però hi precisa la fita al mig del riu, en la *Vall Mala*, al costat del torrent que puja fins al *camí de Montserrat*. Aquest camí és on el document situa com a termenat la part superior del castell de Marro. I va per les roques de la muntanya pel camí de Montserrat, fins al coll superior on hi ha la *roca Corberó* i baixa després per la *serra Dolador*. Aquestes dades orogràfiques i els topònims citats han estat analitzats per fer una hipòtesi de la seva ubicació. S'ha fet l'estudi filològic tant dels noms perduts avui dia de *Corberó* i *Dolador*, com també del nom "roca". El mot roca no es propi del llatí, llengua culta a l'època, sinó de la llengua vulgar parlada als comtats des de temps remots. En aquesta anàlisi s'ha investigat el que diuen els filòlegs respecte a aquests mots citats en els documents.

Tornant al document, aquest situa a occident *el torrent Fathil*, nom també perdut, però que el relaciona amb la *plana de Midians*, que és un altre nom perdut. Aquesta plana també es pot identificar perfectament en la topografia del terreny d'aquesta part de Montserrat. *Midians* és el nom vulgar de "mig", és a dir, indica una plana del mig, la qual s'ha pogut identificar en el treball de camp d'aquesta investigació. Al nord o *circi*, com diu el document, és on es troba la plana anteriorment citada. La descripció documentada fa passar el límit per un torrent que arriba a sota de la plana per travessar el coll Oliva. Aquest és el torrent *Fathil*, que també s'ha localitzat en la investigació de camp realitzada, i més endavant, baixant el coll Oliva, arriba al riu Sec, torrent que aboca al riu Llobregat. A més, el document precisa que s'inclou dins les afrontacions anomenades el lloc on es troba edificada *l'església de Santa Cecília*, topònim actual de la primitiva ermita o monestir.

6. L'autor Pere de la Marca situava la datació del document al 941. D'Abadal la situa al 900.

La segona escriptura de venda (document 4) és la que fa la vídua Druda al seu nebot Cesari d'una part del predi del castell de Marro (Marca, 1688, ap. 46; Argáiz, 1677, p. 43). El document és datat pels especialistes en ple segle x, l'any 942, i s'hi s'indica que l'alou venut amb la domus de Santa Cecília està en el castell de Marro i, alhora, ens dona les afrontacions del predi partint de la porta antiga del castell. Però fa el seguiment dels límits sense indicar punts cardinals i tan sols cita el perímetre del terme venut. Concretament, aquesta part venuda a Cesari va de l'esmentada porta del castell fins a la "*Ripibus Bernardi*", topònim nou que ha arribat a l'actualitat com Cavall Bernat, perfectament localitzat, ja que és la roca que hi ha al cim de Montserrat per sobre el municipi actual de Monistrol. Després fa baixar el límit pel torrent fins a la Roca Rubia i allà el termenal travessa les roques que hi ha sobre Monistrol fent retornar el perímetre fins a la *roca Esderrocada*.⁷ Aquesta roca (o conjunt de roques) també ha arribat amb el mateix nom fins avui i està ben localitzada. El perímetre continua fins a la roca anomenada *Cherol*, que també ha perdurat fins avui i apareix en alguns mapes com a roques de Carles. A continuació davalla pel torrent que baixa des de la *Font de Santa Cecília* i, per últim, puja pel mateix torrent fins arribar de nou a la porta antiga del castell. La resta de topònims que aporta el document ja apareixen en els anteriors documents.

L'últim document estudiat (Doc. 5) és el precepte reial de Lluís d'Ultramar, que confirma les possessions del monestir de Santa Cecília. El document afirma que el predi pertany al comtat d'Osona a Montserrat i està en el *castro Marro*, és a dir, castell de Marro. També repeteix l'extensió de la porta antiga del castell, amb tots els boscos fins a la *Rupis Bernardi*. El document conclou sense cap afrontació geogràfica més i només diu "tot integra". Podria ser que el document tal com ens ha arribat avui dia hagi sofert l'amputació de la resta d'afrontacions.

La recerca geogràfica sobre el terreny ha permès en molts casos localitzar noms que han perdurat en el temps. D'aquests tenim la serra de la *Molella*, la roca *Esderrocada*, la població de *Monistrol*, les esglésies de *Santa Maria*, *Sant Iscle*, *Santa Cecília* i *les roques de Carles*, noms, tots ells, que trobem en els mapes actuals d'aquesta zona de la muntanya. Alguns altres noms, però, han canviat, si bé el treball de camp ha permès identificar-los amb els referents que ens proporcionen l'estudi dels documents antics. Són el *riu Sec*; la *vall o torrent Mala*; el torrent de *Fachil*; la plana de *Midians*; el coll d'*Oliva* i la roca *Rupis Bernardi*. Pel que fa a les identifications de topònims més dubtoses, s'han establert les hipòtesis més probables. Aquests topònims són el riu *Meranos*, la serra de *Nomeytamos*, la serra *Dolador*, la *Porta antiqua Castri Marri* i la ubicació del mateix castell de Marro.

També al mapa cartogràfic confegit s'indiquen els traçats hipotètics de l'antic camí de Montserrat, que travessava la part superior de la muntanya des de Santa Maria a Can Maçana i que coincideix en molts punts amb la carretera actual.

7. Es tracta d'un topònim que només el trobem en un escatocol documental del qual Altés usa en la restitució del document original. Vegeu Altés (1994, p. 235).

L'estudi de localització de tots els topònims que indiquen els documents permet la recerca de la ubicació probable de l'antic castell de Marro. En la investigació s'ha identificat tres possibles ubicacions, que són tres llocs planers on podia haver estat el castell, cosa que queda reflectida en la cartografia del sector on s'ubica el castell i presentada en la part final aquest estudi.

5.2. Ubicació polèmica del castell de Marro

D'ençà el segle XVIII es va cercar la seva ubicació. Fou llavors quan els estudiosos es van interessar pels documents citats referits al castell montserratí de Marro. El llibre *Els castells catalans*, en el capítol sobre el castell de Marro, indica l'estat de la qüestió (Català Roca, 1976, p. 682) i repassa les tesis d'Argaiz, Muntadas i Carreras Candi. En primera instància, al segle XVII i de manera superficial, Argaiz havia identificat el castell de Marro amb Santa Cecília. Al segle XIX, l'abat Muntadas de Montserrat estava convençut que la localització del castell era propera al monestir de Santa Cecília de Montserrat. Així declarava Muntadas, *algunos ancianos del país dignos de crédito, y que en su mocedad han visto algunos de sus restos nos lo han enseñado* (1867, p. 81). Muntadas el situava a la marrada del camí vers can Martorell que passa pel dit monestir. La descripció de Muntadas és com segueix:

“Entre la Iglesia de Santa Cecilia y la carretera hay un senderico que deja la iglesia a la derecha y la carretera a la izquierda. Este sendero faldeando la montaña y dejando sobre sí a la izquierda la fuente y carretera citadas, y siguiendo entre norte y Oriente lleva a la calcina. Pues bien; en concluyendo de faldear la montaña, en unas tierras labradas y de siembra - quintanes llaman en el país - a 1 Km. 760 metros de la iglesia citada, por la parte de mediodia y a los 580 metros de la casa Calcina entre norte y oriente, se levantaba el famoso castillo Marro, así llamado porque estaba sobre el camino de herradura que venía de Manresa, y por no ser atajo como otros se llamaba marrado o largo” (Muntadas, 1867, p.81-82).

En el treball de camp s'ha comprovat que les indicacions corresponen als llocs que hi ha en aquesta part de la muntanya citats per l'abat. Totes les precisions que fa l'abat Muntadas (la Calcina, la carretera de can Maçana, la font de Santa Cecília i les Quintanes) has estat identificades en el treball de camp i als mapes consultats.

L'historiador Carreres Candi va criticar aquestes identificacions de Muntadas i les va donar per absurdes per col·locar el castell en un lloc baix, en una marrada. Aquest autor conclou que l'únic lloc on podia estar situat el castell era sobre el monestir de Montserrat, al cim on es troba l'ermita de Sant Dimes i on documents posteriors diuen que hi havia un castell.

L'historiador d'Abadal no entra en aquesta polèmica de la ubicació del castell. En parlar de l'abat Cesari, el fundador del monestir de Santa Cecília, d'Abadal (1927, p. 316) afirma “que s'instal·là a la banda nord de la muntanya en un predi del terme d'un castell dit Marro”. Aquest historiador no dubta de la

venta del predi que van fer a Cesari, encara que diu que el document és una falsificació posterior pel litigi que aquest monestir van tenir a la fi del segle XI amb el Monestir de Sant Cugat (1948, nota 94m, p. 124).

La publicació *Els castells catalans* ens aporta un plànol elaborat sobre el mapa de *Semir*.⁸ Hi consta la situació del castell de Marro i la justifica amb l'article que va fer l'excursionista Joan Montllor (1931, p. 18), qui en la seva publicació del Centre Excursionista de Catalunya parla de les seves indagacions per localitzar el castell de Marro. També Montllor recull la tradició oral de la gent de la contrada, que li indiquen on era el castell i declara el que segueix:

“l'amo de can Beu de Marganell, em deia tot senyalant amb el dit, de casa seva estant, el paratge del castell de Marro, ocult darrera la serra de la Calcina, que el seu pare o el seu avi, havien vist vestigis de l'edifici. Els amos de la Calcina, m'han dit que en documents i notes de la casa s'esmenta aquell terminal amb el nom de castell de Marro” (Montllor, 1931, p. 20).

Llurs indicacions recolzen la ubicació que havia donat l'abat Muntadas, quan deia,

“per castell de Marro s'entén i es vol designar el petit planell que hi ha sobre mateix de les quintanetes de Santa Cecília, ara travessat per la carretera de Santa Cecília al Martorell. D'aquí que la colzada que allà fa dita carretera particular, construïda fa pocs anys, sigui també conegut per revolt del castell de Marro. Del rost que fa des d'aquest revolt i de la creu de Santa Cecília, això és, des de cap. N. de les Quintanetes, vers El Martorell, varis de Marganell me l'havien anomenant la costa o pujada del castell de Marro.” (Muntadas, 1931, p. 20).

Aquesta investigació ha desestimat les ubicacions que identifiquen el castell de Marro amb Sant Dimes (Altés, 1990, p. 125, nota 293),⁹ i també amb el monestir de Santa Maria de Montserrat¹⁰ i es decanta, de fet, per la ubicació prop del monestir de Santa Cecília, que concorda amb les dades documentals estudiades. Tanmateix l'abat Muntadas fixà una localització indicant les seves confrontacions, en situar-se ell i l'avi de can Pujol, al propi lloc (1871, p. 71-72, nota 1).

Muntadas va precisar que el castell s'aixecava en unes terres conreades, anomenades *quintanetes* pels del país, en el camí de ferradura que venia de Manresa. Aquest és el camí que ja a l'edat medieval va de la Calsina a can Martorell i Vilamarics. Per sortir dels dubtes que planteja la polèmica explicada, aquesta investigació clarifica la realitat científica que revelen el treball de camp efectuat i els documents estudiats.

8. Ramon de Semir d'Arquer va ser autor del mapa de la muntanya de Montserrat publicat al 1949.

9. A la nota 293, Altés indica la confusió de Benet Ribas, quan va identificar el castell de Marro amb Sant Dimes.

10. L'obra *Els Castells Catalans* (p. 690) insta en aprofundir el debat sobre si el castell de Marro és el castell de Montserrat o, si per contra, algun altre fortificat.

5.3. Localització i estudi de la toponímia documental

L'anàlisi de la toponímia que registren els documents estudiats dels segles IX i X, i l'aportació del significat filològic de la toponímia en tant que la tenim estudiada pels estudiosos d'aquesta ciència, ha contribuït a la identificació dels topònims. Les dades recollides de l'estudi històric i del treball de camp han estat el contingent per a la confecció del mapa presentat, confegit amb Instamaps, que és una eina de digitalització de mapes del servei de l'ICGC.

El fruit d'aquesta investigació ha estat el següent: les indicacions toponímiques dels documents investigats han donat uns límits terminals d'aquesta part de la muntanya que es van repetint sempre als documents. Aquests límits formen el marc perimetral de la part de la muntanya que s'ha investigat. El treball de camp sobre el terreny ha verificat aquests límits. Respecte als topònims desapareguts que citen els documents cal precisar el següent:

El riu *Meranos* ha estat el més enigmàtic respecte a la seva identificació sobre el terreny. Si s'hagués considerat tan sols el que deia l'arxiver de Montserrat Benet Ribas no l'hauríem trobat, ja que aquest autor, per la similitud d'aquest mot amb el nom de la riera de Marà, va identificar el nom de la riera amb Meranos. Aquesta riera es troba a l'altra banda del riu Llobregat a l'indret de la Bauma. Semblava estrany després d'estudiar tots els documents, que aquest topònim fos fora de l'àmbit on tots els altres documents situen a un costat del Llobregat la resta de topònims. Així, Bolòs (2004, p. 27-28), també seguint Ribas, situa el Meranos en la riera de Marà, a l'altre costat del Llobregat. Finalment s'ha descartat aquesta identificació de Benet Ribas, fixant-nos en les descripcions que fan els documents en citar aquesta afrontació.

En la donació que fa Guifré a Ripoll s'expressa clarament "així com les aigües que cauen de les esglésies" i arriben al Meranos. Per tant, el Meranos ha de situar-se a la part de Montserrat on cauen les aigües de les esglésies. En un altre document, estudiat per Udina sobre la mateixa donació, s'indiquen les mateixes afrontacions. El topònim Molla que apareix en aquest document podria identificar-se amb serra de baix o inferior. Aquest document, com l'anterior, estableix les mateixes indicacions. Cal constatar que el referent de les afrontacions és sempre la muntanya respecte a les esglésies. El document parla de les esglésies que hi ha en el camí del mont. Tota la frase "aigües que cauen de les esglésies" és una fórmula genèrica d'ús comú en els documents d'aquesta època i posteriors. El preceptes oficials del regne carolingi en fan un ús abundant en el redactat dels seus documents (Udina 1951, p. 107)¹¹ i podrien ser les que van a parar al torrent de Guilleumes, que es podria correspondre amb el riu Meranos. Recordem que aquest és el torrent que forma la Canaleta, ja que aquesta duu aigua tot l'any que aboca al Llobregat. Fou en aquest indret del riu on va sorgir la població actual de Monistrol de Montserrat.

11. Ordeig ho identifica com a una fórmula narbonesa de redacció, vegeu Ordeig i Mata (1993, vol. I, doc. 11 p. 39).

L'altre topònim desaparegut és el *Riu Sec*, que amb els referents documentals estudiats ha estat identificat amb precisió en el relleu montserratí. Es pot confirmar que és el nom antic de l'actual torrent del Tortuguier, que des del seu naixement fins abocar al Llobregat rep diferents noms en la cartografia antiga i actual. Als documents s'indica el referent toponímic del coll d'Oliva, que cal travessar per baixar al riu Sec. La confluència en el relleu del coll i el torrent citats confirma la seva ubicació. En el punt per on passa el torrent s'ha localitzat l'antic mas del riu Sec, actual mas Piteu. S'observa que el recorregut d'aquest torrent uneix tots els referents toponímics citats en la documentació estudiada, és a dir: la Font de Santa Cecília, la porta vella del castell de Marro, el coll d'Oliva i el torrent fins al Llobregat. Sens dubte és el Riu Sec el torrent que neix a la part alta on hi ha la canal de Sant Jeroni. Avui dia són diversos els noms actuals de l'antic torrent de Riu Sec: canal de Sant Jeroni, torrent de les coves de Santa Cecília i Torrent del Tortuguier.

A l'altre costat del termenat hi ha el topònim desaparegut de torrent *la Vall Mala*, identificat en el relleu actual amb el nom de torrent de Santa Maria, que baixa del monestir de Santa Maria de Montserrat fins al riu Llobregat. Tots els mapes l'identifiquen i en tots els documents és un límit d'aquesta part de la muntanya. Hi és anomenat el camí de la muntanya (en llatí, *cacumine montis*), topònim que Ribas havia traduït per "sobre la muntanya". Cal pensar que no és una traducció adequada, ja que esborra tot rastre del camí que realment existia i existeix en l'actualitat. ja que aquest camí antic en el relleu montserratí seguia en el seu traçat el recorregut de l'actual carretera que va del monestir de Santa Maria a Can Maçana. Dels camins la investigació n'ha localitzat alguns trams existents que s'uneixen a la carretera actual fins al monestir de Santa Cecília. Són trams que transiten per damunt de la muntanya. Aquesta dada orogràfica de caràcter humanístic hauria passat desapercibuda si no s'hagués considerat el document original, que parla de *cacumine*, és a dir, el camí de Montserrat per on transitava la població dels segles IX i X i posteriors. Aquest camí uneix les esglésies o petites ermites de dalt de la muntanya amb els castells contemporanis de Marro i la Guàrdia, les ruïnes del qual encara romanen dempeus en l'actualitat prop de Can Maçana. La concreció dels documents estudiats que expressen un camí de dalt de la muntanya en el mapa cartogràfic s'indica amb tres possibles traçats del camí antic.

Com que els tres camins considerats passen pels llocs indicats en els documents, qualsevol d'ells a l'edat medieval podia ser el referit camí de Montserrat. Un és el camí actual del monestir de Montserrat a Santa Cecília, que passa pels Degotalls i la carretera de Can Maçana i va fins a Can Martorell. Un altre, del mateix monestir pel camí de l'Arrel, i un tercer que va del monestir seguint el torrent de Vallmala o Santa Maria per darrere les penyes de Montserrat fins a la canal de Sant Jeroni. Tots aquests camins existien en l'antiguitat i eren camins fàcils de transitar a peu, a cavall i ruc i també molt usats pels habitants de la contrada, que exploten les bosquíries per a ells i pels seus ramats. Així

doncs, els termenals del castell de Marro identificats en aquesta investigació i indicats a la cartografia són:

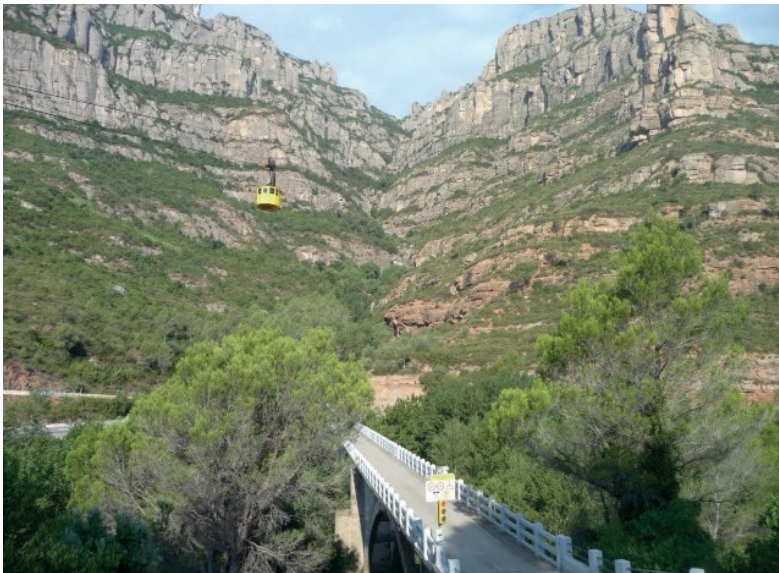
- El riu Llobregat és el límit hidrogràfic que citen tots els documents i el principal referent toponímic d'aquesta part de la muntanya. Constitueix un límit natural del qual els pobladors han fet ús per marcar les seves propietats territorials. En el relleu actual destaca com a riu principal que passa per la població de Monistrol de Montserrat, i amb el seu pont gòtic que travessa aquest riu.
- Un altre límit és la *Serra Dolador*, així anomenada en el temps dels documents, i s'ha identificat amb les penyes que continuen després de la Roca Corberó o de Sant Jeroni. És un nom també perdut, que el treball de camp ha identificat amb les penyes que continuen fins al coll de port. La forma retallada d'aquestes roques del cim concorda amb el nom de dolador que indicaria una serra retallada, dolada, dolador. El cim Sant Jeroni correspon a la Roca *Corberó* i és el cim més alt d'aquesta part de la muntanya.
- El torrent de *Fathil* o *Fachil* és un altre límit del castell. Nom totalment desaparegut, però les descripcions documentals fan que la seva identificació sigui el torrent de la Llum. El treball de camp ha localitzat en el relleu aquest torrent seguint les indicacions documentals. El torrent de la Llum en el seu recorregut va a parar a sota de la Plana del Mig o bé l'actual plana del Mas Roig, i allí és on el torrent canvia de nom. Actualment es diu torrent de Carner, pel nom del mas que hi ha en aquest indret sota la plana. El nom de *Fathil* no apareix en cap estudi etimològic dels filòlegs. Podria procedir d'un antropònim antic,¹² com s'ha dit amunt i que indicaria les terres d'un propietari. Així ha estat amb el topònim de l'alou de Vilamarichs, donació comtal propera a Marganell (Garcia i Burgas, 2014), nom medieval del seu propietari antic. Aquest límit segueix al llarg d'aquest torrent fins a la *Plana de Midians* que correspon a la Plana del Mig, i com ja s'ha dit, i la seva ubicació està perfectament identificada en l'orografia del terreny d'aquesta part de Montserrat. En el vessant de Sant Jeroni a la part baixa hi ha la configuració d'un relleu amb tres planes successives. La del mig correspon a la descripció que fan els documents. Aquests situen el torrent *Fathil* que arriba a sota de la plana, on s'ajunten altres aigües del Clot de Ticó i un cop travessada la plana s'arriba al Coll d'Oliva. Actualment la plana s'anomena Pla d'en Roig. D'aquesta plana al límit nord del castell, gira per pujar el coll abans anomenat. *Collo de Oliva* és el coll que emmarca un costat de la plana de *Midians*, i que cal travessar per arribar al riu Sec. D'antic existia un mas de can Oliva. El nom d'Oliva indica que era una zona conreada per oliveres. Aquestes en l'antigor constituïen una de les produccions bàsiques

12. En el document número 137, de la restitució de la dotalia de Santa Maria de Manresa publicat per Ordeig i Mata (1996, vol. II, p. 27), apareix aquest nom d'un propietari antic de la possessió propera a Montserrat. Anomena una domus Faquil situat al coll del torrent de Cornet.

de la contrada on hi havia molts trulls o molins d'oli. El treball de camp ha cercat el lloc per on es passa, des de l'indret identificat com la Plana de Midians fins que pel coll d'Oliva s'enllaça amb el riu Sec. Aquest pas s'ubica a la cartografia confegida. El coll s'inicia prop de l'ermita de Sant Cristòfol i arribant al camí que porta a la Calsina que va a parar al riu Sec, prop del mas Piteu i la seva font, que uniria el termenal nord del castell amb la continuació del riu Sec, que aboca al Llobregat. Ja que per l'altra banda hi hauria els termenals de Castellsbell que es troba a prop del Llobregat.

- Per límit sud, o migdia, els documents citen *la Valmala*. Aquest és l'actual torrent del Monestir de Santa Maria de Montserrat. És el mateix límit que tots els documents posen en aquesta part dels termenats. D'aquest document en la versió recollida per Ribas hi ha publicada amb aparell crític la restitució de la donació original que del document ha fet Altés (1990, apèndix 1, p. 65). Orogràficament el treball de camp ha verificat els topònims que delimiten aquest termenat sud. Un dels topònims són les *Pennas de Monte Serrato*, nom llatí de les roques de la carena del cim de la muntanya, i l'altre el topònim del riu Llobregat, on aboca el torrent de Santa Maria o *Valmala*.

Figura 4. Vista del torrent de Santa Maria “Vall Mala” des de l'aeri de Montserrat

Fotografia dels autors.

Les indicacions toponímiques són al document de venda de Radulf a An-sulf i Druda, del castell de Marro (Altés, 1994, p. 223), les quals donen noves precisions per identificar els seus noms actuals. No tots els topònims que cita el document tenen una certesa absoluta d'ubicació, però s'han establert les hipòtesis més probables per localitzar-los en el treball de camp realitzat. En aquest document s'indiquen els següents topònims:

- *Castrum Marrae* és el primer cop que s'anomena el castell de Marro com a termenal de la venda. La investigació fa la recerca de la seva ubicació en el mapa cartogràfic que s'ha confeït, el resultat de la qual és tractat amb detall més endavant a la fi d'aquest article. El document diu que el castell està en el *latere* de Montserrat, indicant la seva ubicació en un costat de la muntanya. Actualment no hi ha cap vestigi de la construcció del castell. Però antics testimonis parlen de les seves ruïnes, l'avi del Pujol.¹³
- *Santa Cecília*, topònim de la famosa ermita amb el nom d'aquesta santa, que actualment és el monestir de Santa Cecília de Montserrat. Ja existia a la muntanya abans de la repoblació del Comte Guifré el Pilós a finals del segle IX (Garcia i Burgas, 2016, p. 17). El nom s'ha mantingut durant mil anys per la devoció ininterrompuda pels habitants de la contrada a la santa. L'ermita és citada en totes les variants del document de venda-donació del castell de Marro. La variant referida en la publicació de Rafael Dalmau (1976, p. 699) cita la mateixa font documental de Marca. Aquest document corrobora la mateixa ubicació del coll de l'Oliva i el torrent de Riu Sec, com en els altres documents. Situa també dins dels terrenals de la venda l'ermita que ja funcionava com a parròquia amb les seves delmes i primícies.

El treball de camp verifica la ubicació de l'ermita en el mateix lloc on serà transformada al segle XI en monestir. Santa Cecília és un important monument del romànic català. Aquest topònim humanístic s'ha mantingut fins a l'actualitat amb importants restauracions. El seu origen fou l'ermita que ja existia a la muntanya i que el treball de camp, mil anys després, en constata la conversió en un centre artístic un cop fetes les últimes excavacions arqueològiques i la restauració del monument.

La donació del comte Sunyer al monestir és un document transcrit en la Perla de Catalunya d'Argaiz, en què l'autor ens aportava una dada precisa d'ubicació del castell de Marro, "a 400 pasos de la Iglesia de Santa Cecilia" (1677 p. 42). El treball de camp ha corroborat aquesta mesura establint les hipòtesis d'ubicació en el terreny planer proper que hi ha en aquesta distància del monestir. La venda de Druda al seu nebot Cesari confirma que l'església de Santa Cecília és dins el terme del castell de Marro. En aquest document només s'indiquen els accidents geogràfics que fan de fita del termenal. Senyala que l'alou venut a Cesari va de la porta del castell fins a la roca *Bernardi*. Alhora, el treball de camp ha verificat que es tracta de la roca "Cavall Bernat" situada al cim de Monistrol. Després el límit venut torna per les roques de damunt de Monistrol passant per la roca Esderrocada. Existeix un conjunt de roques caigudes en aquesta part de la muntanya. El treball de camp ha identificat una gran roca com l'esderrocada del document.

13. Els testimonis recollits per l'abat Muntadas (1871 p. 70)

Figura 5. La gran roca esderrocada que trobem al camí de l'Arrel, entre d'altres

Fotografia dels autors.

Aquesta es troba al peu del Camí del Cavall Bernat a Santa Cecília, camí que s'anomena actualment Camí de l'Arrel. A la cartografia es marca el punt exacte d'aquesta roca. El document després diu que passa per la roca anomenada *Cherol*. Aquest nom apareix també en els mapes actuals com Roques de Carles. S'ha verificat en el treball de camp com la roca de Sant Jeroni, d'on baixa el torrent que passa per la font de Santa Cecília. Aquest és l'indret on es troba el monestir d'aquest nom. El treball de camp l'ha identificat com el lloc d'inici del torrent del *Riu Sec*, o actual Tortuguer. El torrent ha canviat de nom al llarg del seu recorregut i les seves parts prenen noms diferents: riu Sec, torrent de les Coves de Santa Cecília, torrent del Piteu, torrent del Tortuguer, que és el nom del seu tram final fins al Llobregat. Tots aquests noms fan referència a la topografia del terreny habitat pels seus pobladors. D'aquest torrent finalment el document ens diu que puja fins a la porta del castell, indicant que el castell de Marro és a prop del mateix. S'ha considerat que és el torrent del castell de Marro, que estaria situat a un costat d'aquest.

Així el document estableix la venda de la part alta de la muntanya. Aquesta part seria l'alou de Santa Cecília, per una banda, sense ser el termenat total del castell de Marro, ja que al mateix temps aquest document fa la donació de tot el terme del castell un cop arribi la mort de la propietària que va fer la venda. Aquest document té doncs un valor testamentari. És a dir, la donació de l'alou al monestir de Santa Cecília fundat per Cesari¹⁴ o bé venut a Cesari, que fou el primer abat d'aquest monestir al segle x. El treball de camp, doncs, ha verificat la ubicació dels topònims del termenat del castell d'aquesta part de l'alou en el relleu de la part alta de Santa Cecília de Montserrat.

Figura 6. Vista actual Roca Cavall Bernat *Rupis Bernardi*, Monistrol de Montserrat

Les indicacions toponímiques del document de confirmació de bens posseïts per aquest monestir corroboren la ubicació del seu predi en possessió de l'abat Cesari. Aquest document és el Precepte de Lluís d'Ultramar, que afirma que el predi es troba en el castell de Marro de Montserrat. I igual que el document anterior, diu quins terrenys inclou el predi del monestir. El document indica que el predi va de la porta del castell fins a la Roca Bernardi, *la roca vocatur Rupis Bernardi*, tot íntegre. És a dir, arriba fins al Cavall Bernat. Ja hem dit abans que sembla que el document és incomplet en la descripció dels termes d'aquesta possessió de Santa Cecília. Cal considerar que aquest seria una còpia de documents anteriors. En aquest document hi mancarien altres afrontacions termenals del predi. La indicació de la Roca Cavall Bernat constata que es tracta del mateix indret dels documents anteriors on es parla d'aquesta roca.

Tota aquesta investigació topogràfica s'ha fet en dos nivells. Un és la recerca en la cartografia digitalitzada amb corbes de nivell de l'ICGC per fer l'estudi del relleu i localitzar els topònims anteriorment descrits. L'altre és la recerca *in*

14. Cesari Abat i/o Arquebisbe, per d'Abadal, fals arquebisbe com diu aquest autor Abadal (1948 p. 121).

situ de cada topònim verificant-ne l'existència en el terreny investigat, és a dir el treball de camp.

5.4. Els mapes investigats

S'ha cercat mapes antics per trobar els topònims i la indicació del castell de Marro. Principalment s'han estudiat tres mapes: el primer és el de Cabeza, un mapa cartogràfic fet al 1909 que no inclou les estructures modernes del cremallera ni els funiculars de Montserrat. El mateix autor va elaborar un segon mapa de la zona al 1928 on ja apareixen aquestes estructures. S'han comparat amb els mapes actuals de l'Alpina i del Pare Ribera. S'ha constatat que en els mapes de Joan Cabeza apareix el castell de Marro.

El tercer mapa és del 1949, elaborat per Semir, un monjo de Montserrat, en què es va marcar la ubicació del castell de Marro. La digitalització *on line* de la zona de l'ICGC s'ha fet servir per rastrejar els topònims actuals en el lloc on són, i amb la cota que tenen en el relleu de Montserrat. Amb totes aquestes dades hem confeït amb les tècniques d'Instamap el mapa cartogràfic que presentem en aquest article.

6. Conclusió

A partir d'aquest estudi d'investigació, el treball de camp i la confecció del mapa, s'han pogut comprovar en l'espai geogràfic actual de Montserrat les dades topogràfiques relatives als límits del castell de Marro recollides en els documents dels segles IX-X.

L'anàlisi documental ha confirmat que l'activitat repobladora i de conquesta de la contrada als segles IX-X estableix els torrents com a elements identificadors dels límits termenals. Com s'ha dit anteriorment, el termenat descrit en el document de Cesari és només una part del termenat del castell, tal com ha confirmat Xavier Altés en els seu estudi de la història de Montserrat (1990, p. 53). Un cop establerta la repoblació d'aquest sector investigat de Montserrat amb les fortificacions pertinents, sembla que el torrent de Guilleumes s'inclou en el termenat del castell de Marro, i en possessió dels esposos Ansulf i Druda. El document de venda a l'abat Cesari testimonia que el seu límit almenys inclou la part alta de la muntanya des de Sant Jeroni fins al torrent de Guilleumes. Si aquest castell ja existia abans de la repoblació del Comte Guifré el Pilós, no podem saber quin era el seu termenat primitiu, però podria coincidir amb els descrits als documents estudiats.

La venda de Radulf a Ansulf i Druda ens indica com a límit del termenat de ponent el torrent de Fachil. Aquest estudi l'ha identificat com el torrent de la Llum actual. Aquest límit inclou la plana de Midians, és a dir del mig -actual pla d'en Roig-, també el coll d'Oliva per arribar al torrent de Riu Sec. Per tant

s'inclou la serra de la Calsina actual amb el seu mas, així com el mateix torrent Riu Sec fins que aboca al Llobregat. Aquest torrent és l'actual del Tortuguier, que seria el límit nord del castell. A migdia, un altre torrent es localitza com a límit del termenat —el torrent de la Val Mala—, és l'actual torrent de Santa Maria. Els dos límits dels torrents citats arriben al riu Llobregat, que seria el límit natural que tancaria el termenat del castell de Marro, i sense traspasar el Llobregat a l'altra banda.

D'altra banda, no hi ha cap dubte de la existència del castell de Marro. En els documents estudiats i d'èpoques posteriors segueix apareixent el castell com a terme de la parròquia de Santa Cecília. A més, un cop fet l'estudi de l'estat de la qüestió debatuda pels historiadors i feta la investigació de camp, s'han proposat tres indrets per ubicar on havia estat el castell. Després d'explorar el terreny, s'han marcat els tres llocs possibles a la cartografia confeïda (fig. 7). Alguns dels llocs proposats coincideixen amb les ubicacions que fan Cabeza, Semir i Muntadas. Aquestes ubicacions estan constituïdes per tres llocs planers en el relleu on les possibles hipòtesis situen el castell. Però s'ha de tenir en compte que cal una excavació arqueològica per confirmar-ne la ubicació exacta. A la cartografia següent està marcada la seva ubicació proposada en aquest estudi.

Figura 7. Tres ubicacions probables del castell de Marro

Font: Mapa elaborat pels autors amb Instamaps sobre mapa de l'ICGC.

Aquest últim mapa complementa el confeït anteriorment (fig. 3) en el debat de la localització exacta del castell de Marro. La inspecció acurada del terreny només ha permès la formulació de les hipòtesis de localització ja esmentades. Les futures investigacions que es puguin fer tindran amb l'aportació que presenta aquest article un punt de partida per la recerca arqueològica del castell i la geografia toponímica del seu termenat a l'alta edat medieval.

Bibliografia

- ABADAL, Ramon d' (1948). *L'Abat Oliba, bisbe de Vic i la seva seu*. Barcelona: Aymà Editors.
- (1969). *Dels Visigots als Catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- ALTÉS, Francesc Xavier; Josep GALOBART; Benet RIBAS I CALAF (1990). *Història de Montserrat (888-1258)*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes – Publicacions de l'Abadia Montserrat.
- ALTÉS, Francesc Xavier. (1994). “El Diplomatarí del monestir de Santa Cecília de Montserrat, I: Anys 900-999”. *Studia Monàstica*, núm. 36, p. 223-302.
- ARGAIZ, Gregorio (1677). *La Perla de Catalunya*. Madrid: Garcia de la Iglesia.
- BOLÒS, Jordi (1976). *Els castells catalans (Volum V)*. Barcelona: Dalmau Editors.
- (2000). *Diccionari de la Catalunya Medieval (ss. VI-XV)*. Barcelona: Edicions 62.
- GARCIA I BURGAS, Alfons (2014). “Pinzellades a l'onomàstica de Vilamarichs”. *Documenta*, núm. 24, p. 2-6.
- (2016). “Monistol abans del monestir de Montserrat”. *Documenta*, núm. 31, p. 4.
- MAESTRO, Eudald; Joan POCH (2011). *Montserrat*. [Itinerari geològic al Webgeocamp <<http://www.geo-camp.net/geologuies/llistat/montserrat>>].
- MARCA, Pierre de (1972). *Marca Hispanica sive limes hispanicus*. Barcelona: Editorial Base [edició facsímil].
- MARGALEF, Olga. (2019). “Sortida Geològica a Montserrat: Quant temps cal per formar una muntanya?” *L'Atzavara*, núm. 29, p. 83-92.
- MARTÍNEZ-RIUS, Albert (2006). “Aproximació a la Geologia de Montserrat”, *Muntanya*, núm. 864, p. 32-37.
- MONTLLOR, Joan (1931). “Castell Marro”. *Butlletí del Centre Excursionista de Vallès*, núm. 42, p. 18.
- MUNTADAS, Miquel (1867). *Montserrat: su pasado, su presente y su porvenir*. Manresa: Roca.
- NUET BADIA, Josep; Josep Maria PANAREDA CLOPÉS. (1991). *Flora de Montserrat (Volum I)*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- ORDEIG I MATA, Ramon. (1993). *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII) (Volum I)*. Vic: Estudis Històrics.
- (1996). *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII) (Volum II)*. Vic: Estudis Històrics.
- PASQUAL, Jaume (1918-1919). *Sacra Antiquitates Cataloniae Monumenta*. [Ms. 729-III]. Vol. 3 BC.
- QUINTANA, Joan Xavier (2009). “La indústria a Monistol de Montserrat: una aproximació”. *Dovella. Revista Cultural de la Catalunya Central*, núm. 102, p. 24-27.
- SALRACH, Josep Maria (2013). *Justícia i Poder a Catalunya abans de l'any Mil*. Vic: Eumo.
- (2004). *Catalunya a la fi del primer mil·lenni*. Lleida: Eumo.
- UDINA, Frederic (1951). *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X*. Barcelona: Centros Superior de Investigaciones Científicas.